

J.J. verstands-Christendom. In 1693 gaf hij uit zijn Essay betreffende het menschelek verstand. Locke leunt daarbij op Cartesius, met zijn rationalistische grondslag: Ik denk, dus ben ik. Een drogred, omdat het „ik“ in „ik denk“ geponeerd en tot aanzijn geroepen, niet bewijs kan leveren van het bestaan van dat „ik“ dat hierop volgt.

Aan hem, den aartswijfelaar, herinnert zoo sterk de spreuk, die Locke zich tot grafscript verkoos, dat hij zijn gansche leven naar waarheid had gezocht.

Welke beperkte betekenis heeft bij zulk een beschouwing de Schrift. Zij toch geeft de Waarheid, wie haar zoekt, die vindt.

In zijn „Enkele gedachten over de Opvoeding“ in 1690, dus drie jaar eerder uitgegeven, heeft hij echter zijn zielkunde niet verwerkt. In zijn opvoedkundig geschrift komt niet uit, dat zijn zielkunde uitgaat van waarnemingen, voorstellingen enz. (sensations) en tot denken (reflexion) voortschrijdt. Dat hij zich in dezen stil hield, had zijn reden. De vrienden kenden deze opvattingen nog niet, en bovendien werd hem geen theorie, maar praktische raadgeving, als van een praktisch ervaren en scherpzinnig man, gevraagd. En die gaf hij.

Ratichius en Comenius hadden te weinig in hun voorstellen ter verbetering gerekend met de factoren, die het leven belemmerend of bevorderend naast de invloed van den opvoeder stelt. Het piëtisme in Duitschland, met Francke († 1727) voorop, kende deze en rekende er wel mee. En de verwante Fénelon († 1715) in Frankrijk, doch vooral diens vriend, Fleury, waren Locke's voorbeeld. Enkele jaren voor Locke's gedachten over opvoeding was van den laatste een boek verschenen over de keuze en de methode der studiën (1686). Dat boek heeft Locke waarschijnlijk leeren kennen in Nederland, waar hij zich verschole had als Dr Van der Linden. Ook op paedagogisch terrein ontmoeten Duitschland, Engeland en Frankrijk elkander in deze drie mannen in de wijsbegeerte van Cartesius († 1650). In de wereld en in de menschen bestaat volgens haar een denkende kracht en daardoor kan de opvoeder in het kind wakker maken wat hem bij de opvoeding te hulp zal komen. Door Cartesius' geschrift over de aandoeningen der ziel, met de grondgedachte der ouden, dat z.g. levensgeesten het lichaam bezielen, dwingt het besef van de eenheid van lichaam en geest, van de harmonie tusschen deze beiden door. Daartoe moet ook aan de vorming van het lichaam bijzondere zorg worden gewijd. Van die zorg is het eerste boek van Rousseau's Emile niet minder vervuld, dan de eerste dertig paragrafen van Locke's „Gedachten“. „Veel frische lucht, veel beweging, veel slaap, eenvoudige maaltijden, geen wijn of prikkelende dranken, zeer weinig of geen geneesmiddelen, niet te warme of te nauwe kleeding, vooral het hoofd en de voeten koud houden en de laatste dikwijls in koud water baden en blootstellen aan vochtigheid.“ Aldus vat de laatste zelf de inhoud er van samen. En Rousseau's Emile wijkt er niet ver van af.

Op de leer der aandoeningen hebben ook beide hun zedelijke vorming der kinderen gebouwd. Krachtens de harmonische eenheid werd deze allereerst bevorderd door de kracht en de gezondheid van het lichaam. Boven onderwijs ging bij Locke de zedelijke ontwikkeling. Het ideaal van de opvoeding is de Gentleman, die deugdzaam leeft, wijsheid betoont, de levenskunst beoefent en geleerdheid of kennis bezit.

De aandoeningen van lust en onlust zijn de

den, gaat Proserpina zelf in de onderwereld vragen Helena uit het rijk der schimmen los te laten. En zoo kan het gebeuren dat het tooneel plotseling een paar duizend jaar terug schijnt verplaatst, wanneer Helena, nu niet meer als beeld, maar als werkelijke vrouw in historische situatie in het oude Sparta optreedt.

Met listigen zin, door voorspiegeling van dreigend gevaar weet nu Mephisto, in de gedaante van Phorkyas, Helena er toe te bewegen met haar gevolg bescherming te zoeken bij Faust in diens Middeleeuwschen burcht, die hij inmiddels heeft betrokken. En wanneer dan Helena plechtig de toegangspoort doorschrijdt, treedt hier het ideaal der antieke schoonheid in levenden lijve in de romantische wereld der middeleeuwen in, verkrijgt Faust eindelijk het doel van zijn ontombaar streven, en vereenigt zich met Helena in kunst, waarin zij het haar onbekende Germaansche rijk leert kennen, en in liefde, waaruit straks hun beider zoon Euphorion wordt geboren. De verbinding met een vrouw geschiedt nu niet, — als vroeger wel — in de bedwelming van een zinnenroes, maar hij nderi haar met open oogen en welbewust van de draagwijdte van zijn handelen, en het schijnt dan ook of dit het oogenblik zal zijn, waarin hij geheel kan opgaan, waarvan hij den duur zal wenschen en daarmee de weddenschap uit den proloog beëindigen. Maar het is nu niet zijn eigen faustische drang, maar die welke zich in Euphorion toert, die hem deze rust niet zal gunnen. Want de jonge knaap wordt al overmoediger, hij schiet reeds als Ikarus vleugels aan, maar nauwelijks heeft hij zich boven den aardbodem verheven, of hij tuimelt met gebroken wienken ter aarde; zijn ziel

sterkste machten in de opvoeding. De vorming van het kind moet vooral geleid worden door de lustgevoelens op te wekken. Daarom mag bij de studie geen roede worden gebruikt. Ziedaar het thema dat Locke en na hem Rousseau en Ligthart tot vermoedens toe uitwerken.

Bij de Rationalisten ligt feitelijk ook de omkeering in het Bijbelsche onderwijs. Onze vaders leerden de Heidelbergse Catechismus op de scholen. Maar Fleury gaf een Catechismus van de Bijbelsche Geschiedenissen. Fénelon is eveneens tegen systematisch dogmatisch onderwijs. Hij wil met verhalen beginnen. Die kunnen de kinderen begrijpen en het al niet kunnen vatten beslist in de rationalistische school.

Locke wijst op de persoonlijkheid, alsof kinderen deze reeds bezaten, en vindt dat geen twee kinderen naar dezelfde methode zijn op te voeden. En Rousseau zal de lof ontvangen, dat hij volgens zijn Emile het kind in het kind ontdekt. Maar — het subject vindend en dienend, ging het nog belangrijker object: de geopenbaarde waarheid met haar majestueus normatief gezag tot waarachtige vorming, verloren.

Een eenvoudig begrip van God, den almachtigen, alwetenden Schepper der wereld, mag volgens Locke de kinderen worden bijgebracht. Het moet van buiten af in het kind worden geplant. Hij, evenals Rousseau ontkent, dat er zoo iets als een zaad der religie, een zin voor het goddelijke in ze zou wonen, omdat God zelf het er heeft ingeschapen. Daarom mag Emile eerst van God en Godsdienst hooren, als hij boven de 15 jaar oud is. Doch dat is te laat. Dan is de „gevoelige periode“ voorbij, behalve voor het surrogaat, de verstandsgodsdienst van die tijd.

Inmiddels blijft voor Locke en later voor Rousseau het voornaamste van alle opvoeding de begeerten ondergeschikt te maken aan het verstand. De phantasie moet bedwongen worden. Zij zet de begeerten te veel aan, en kweekt bijgeloof. Alles wat op bakensprookjes lijkt, moet ver van de kinderen gehouden worden.

Voor aesthetische bezigheden voelt Locke niet. Dichtkunst? „Op de Parnassus is wel een lieflijke geur, maar de grond is er onvruchtbaar. Slechts heel zelden is er een goud- of zilvermijn ontdekt.“

Waarde heeft, wat voor het leven dienstig is. Vooral de aardrijkskunde geldt bij Locke en Rousseau als een doelmatig begin van wetenschappelijke studiën, omdat deze kunde slechts op oog en gehoor beslag legt. Jan Ligthart werkte, bij alle verschil, feitelijk in dezelfde richting. De kennis van Hoog- en van Laag-Nederland, van de aardrijkskunde is in zijn didactiek centraal.

We zouden door kunnen gaan, maar achten dit voldoende, om aan te toonen, dat Locke's (en Fénelon's) ideaal is een braaf en bruikbaar mensch te vormen, een mensch, die in staat is zijn verstand goed te gebruiken en zijn handelingen daar aan ondergeschikt te maken.

Dit te bereiken ligt volgens Locke in de macht der opvoeding. Van alle menschen, die hij ontmoette, waren negen tiende door hun opvoeding geworden wat ze zijn, goed of slecht, nuttig of niet. De opvoeding alleen doet het groote verschil tusschen de menschen ontstaan.

Wat Locke betoogt en, in alle bezonnenheid, schrijft, zal in de 18de eeuw geestdriftig door Rousseau worden herhaald en gepropageerd. De laatste heeft het Engelsche eris als pasmunt door heel de wereld in omloop gebracht.

STRIKWERDA.

zweeft naar de onderwereld, en op zijn roep: „Lasz mich im düstern Reich, Mutter, mich nicht allein!“ gaat ook Helena weer terug naar de plaats vanwaar ze kwam, met de bede: „Persephoneia, nimmt den Knaben auf, und mich.“

Zoo wordt aan Helena het oude woord bevestigd, dass Glück und Schönheit dauerhaft sich nicht vereint, en de vereeniging van Faust met Helena wordt geen duurzaam geluk, geen blijvend huwelijk, waarin de titan tot rust komt. De verbinding van de romantische wereld met zijn onstuimige tendenz naar het universele en absolute, en de klassieke, waarin alle spanningen zijn opgeheven, evenwicht en harmonie elke verhouding bepaalt, wordt incidenteel en principieel doorbroken. Ook naast Helena zelf, het prototype der klassieke schoonheid, vindt Faust niet de rust van het durende moment, dat hij zal prijzen. Eerst als hij veel verder het leven is doorgestormd, zich gewopen heeft op werk van meer dan persoonlijke, van maatschappelijk-culturele waarde, en zelf in de verzorging van een volk en de inpoldering van land actief sociaal-ethisch bezig is, komt het oogenblik waarin voor het eerst zich een gevoel van voldoening van hem meester maakt, en waartoe hij zegt: „Verweile doch, du bist so schön!“

Dit zeggen beteekent dan de dood van Faust en Mephisto wint daardoor de weddenschap, maar toch vaart Faust, die zich altijd heeft afgetoed en in niet te stuiten dadendrang voorwaarts heeft gestreefd, getrokken door de kracht van eeuwige liefde en goddelijke genade, op naar hooger sferen onder het gezang van mystieke koren, waaronder zich ook Gretchen mengt als una poenitentium.

Dit mag uit het bovenstaande wel duidelijk zijn,

MUZIKALE KRONIEK

Karl Hasse, Gustav Gelerhaas en Arnold Mendelssohn.

In het vorige artikel mocht ik de aandacht vestigen op een Duitsche impressionist, Georg Riemenschneider, in wien ik meende te vinden een componist, bij wien de spreekwoordelijke Duitsche gemoedelijkheid op den voorgrond trad. Het drietal moderne Duitsche componisten, waarover ik in dit artikel iets wil meedeelen, heeft heel andersoortige composities ons geschonken, hij hen is het de Duitsche degelijkheid, het zwaarwichtige, het mathematisch afgepaste, dat opvalt.

De naam Hasse is in de muzikale wereld niet onbekend; het meest bekend is Bach's tijdgenoot Johann Adolf Hasse (1699—1783), verder wordt in het midden der 17e eeuw als organist te Rostock genoemd Nikolaus Hasse, in Italië verwierf Faustina Hasse zich in de 18e eeuw eenige beroemdheid, terwijl in de 19e eeuw een drietal Hasse's genoemd worden, n.l. Gustav Hasse (1834—'89), Max Hasse (geb. 1859), een groot vereerder van Peter Cornelius, wiens werken hij opnieuw heeft uitgegeven en wiens biograaf hij is en ten slotte de op 20 Maart 1883 te Dohna in Saksen geboren Karl Hasse.

Zijn opleiding genoot Hasse aan de Thomasschool te Leipzig, daarna aan de Universiteit te Leipzig, waar Kretschmar en Riemann de leidende personen waren, verder aan het Conservatorium te Leipzig en aan de Münchener Academie, waar toen Max Reger leeraar was in orgelspel en compositie. De invloed van Reger is, blijkens de composities door Karl Hasse gepubliceerd, zeer groot geweest. In 1921 heeft Karl Hasse een monografie gepubliceerd over Max Reger en in 1925 verscheen van zijn hand een monografie over Johann Sebastian Bach. Ook hieruit blijkt duidelijk zijn richting. Niet 'impressionisme, maar terugkeer tot polyphone samenstelling. Bach is het groote voorbeeld voor Karl Hasse, de fugavorm wordt telkens weer door hem aangewend. Natuurlijk is er ook verschil. Het moderne streven naar atonaliteit doet ook zijn invloed gelden. We vinden bij hem veelvuldige toepassing van chromatische opvolging evenals bij Reger en andere moderne componisten.

Na beëindiging van zijn studie werd Hasse eerst assistent van Ph. Wolfrum te Heidelberg en dirigent van de academische zangvereniging en het strijkorkest (het z.g. Collegium musicum). Bovendien gaf hij orgelconcerten in verscheidene plaatsen, o.a. Berlijn, München en Leipzig. In 1909 werd hij benoemd tot cantor en organist van de Johanneskerk te Chemnitz, waar hij ook een reeks sinfonie-orkesten leidde en verschillende werken van zijn leermeester Max Reger deed uitvoeren en ook de uitvoering van een aantal composities van Bruckner verzorgde. In 1910 trok Karl Hasse naar Osnabrück, waar hij zijn werk in 1919 beëindigde met de slichting van een stedelijk conservatorium. In hetzelfde jaar 1919 vertrok hij naar Tübingen, waar hij benoemd was tot Universiteits „musikdirector“. Behalve de reeds eerder genoemde monografieën over Reger en Bach publiceerde hij verschillende waardevolle tijdschriftartikelen en vervaardigde hij verschillende composities voor orkest, piano en orgel en ook een aantal koorwerken. Zoo verscheen van zijn hand een be-

dat evenals Gretchen, waarmee hij zijn aardse liefde uitleefde, ook Helena, waartoe zijn schoonheidsdrang hem dreef, voor Faust in zijn leven niet meer was dan een episode, al bracht deze laatste ook veel diepere lagen van zijn gemoed in beweging dan de eerste. Helena nu beteekent in den Faust niets anders dan wat ze altijd heeft beteekend: het ideaal der klassieke schoonheid.

Deze terugkeer van Helena in de onderwereld, als ze Faust geen duurzaam oogenblik van waar geluk kan schenken, haar voorbijgaan als antiek symbool, waarin de geest op den duur toch geen rust vindt, mag vreemd schijnen voor wie de groote liefde van Goethe kent voor de klassieke wereld; zeide hij niet eens: Wir sind alle Pilger, die wir das Allertum suchen? Toch kan er geen twijfel over zijn, of de aesthetische levenssfeer, de aesthetische levensbeschouwing en wereldconceptie biedt aan Faust niet de voldoening en het geluk dat hij zoekt en eerst vindt, wanneer hij naar een hooger niveau is gestegen, het ethische, vanwaar het uitzicht vrij wordt naar de religieuze sfeer, die ze beide overspant.

Het is goed deze belijdenis over het onvoldoende van een zuiver aesthetische levensvisie te vernemen uit den mond van den grijzen Goethe. Zij behelst een diepe levenswijsheid, die echter, wanneer ik goed zie, bij Goethe niet voortkwam uit een persoonlijke doerveling, die het leven wendt, maar uit een inzicht, een Ahnung, die hem, den laatsten Griek, helaas niet dichter bij het Christendom heeft gebracht.

Dr G. A. LINDEBOOM.